

Türkiye’de Çizgi Film: Gelişimi ve Eğitimi

Fethi KABA

Yard.Doç.,

Anadolu Üniversitesi

Güzel Sanatlar Fakültesi

Çizgi Film Bölümü, Öğretim Üyesi

Canlandırma sineması yada çizgi film, 1914 yılında Winsor McCay’in "Gertie the Dinosaur" çizgi filmi ile tiyatro sahnelerinin ışık-ayna düzenli aletlerle yapılan gösterilerinden sıyrılarak sinema dünyası içinde yer almaya başlar. Bu zamana kadar çizgilerle yaratılmış durağan resimlerin ayna-ışık düzenli aletlerde perdeye yansıtılarak hareketlilik kazanması, hayret verici ve gizemli gösteriler olarak tiyatro sahnelerinde yerini alıyordu. Böylece insanlığın Altamira mağara resimlerinden başlayarak gelen durağan görüntüye hareket katma güdüsü, teknolojinin yardımıyla ancak 1900’lü yıllarda gerçekleşebiliyordu. McCay’in filminden önce Emile Cohl gibi sanatçıların çalışmaları daha çok deneysel önem taşıyan küçük denemeler olarak değerlendirilebilir. "Gertie the Dinosaur" ise yapılan ilk kısa metrajlı animasyon filmi olarak kabul edilmektedir. McCay’in ardından Pat Sullivan’ın "Felix the Cat" ve nihayet 1928’de ilk sesli çizgi film olan Walt Disney’in "Steamboat Willie" çizgi filmi, canlandırma sinemasının bir sektör olarak varolmasının ilk örnekleridir. Disney bu filmin başarısının ardından "The Skeleton Dance"ı ve daha sonra 1932 yılında tamamen renkli "Flowers and Trees"i gerçekleştirir. 1936’da ise "Snow White and the Seven Dwarfs" dünyanın ilk uzun metrajlı çizgi filmi olarak canlandırma sinemasında yerini alır¹. Amerika’da çizgi film bir sektör olarak gelişme gösterirken, "hareketli resim" filmleri tüm dünyada merakla ve heyecanla izleniyordu. Durağan resimle-

¹ Richard Williams, *The Animator’s Survival Kit*, Faber and Faber Limited, London: 2001, s:16-17.

rin hareket izlenimi verecek biçimde gösterimi bir çok sanatçıyı bu yeni sihir dünyasına yönlendirdi. Sanatçılar bu işin sırrını çözmek, hareketli resim filmleri yapmak için yurtdışında eğitim aldılar. Turgut Çeviker'in "Türk Canlandırma Sineması" (1994) belgeselinde Türkiye'de ilk çizgi film gösterimi 1932'de Kadıköy Opera Sinemasında gösterilen "The Skeleton Dance" (İskelet Dansı) olarak belirtilir. 1930 öncesi ise Türkiye'de canlandırma sineması ile ilgili herhangi bir kaynağa rastlanmamaktadır.

1930'lar ve sonrasında sinema ve çizgi film sineması tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de birçok sanatçının ilgilendiği bir sanat türü olarak gelişme gösterir. Türkiye'de bu alanda ilk çalışmaların Amcabey tiplmesiyle tanınan karikatürist Cemal Nadir Gürel tarafından başlatıldığı 17 Eylül 1931 tarihli Artist dergisinde yayınlanmıştır. Ancak Cemal Nadir "Amcabey Plajda" isimli bu ilk çizgi film denemesini tamamlayamaz. Yine 1931'de, İsfendiyar bey'in müdürü olduğu, eğitim amaçlı filmler üretmek için resmi bir makama bağlı çizgi film stüdyosunun kurulduğunu aynı derginin "Müteharrik Resimlerin Türkiye'deki Yegane Stüdyo Müdürünün Sözleri" başlıklı makalesinden öğreniyoruz. Bu stüdyoda hazırlanması düşünülen filmlerin eğitim amaçlı olmasının dışında bu stüdyo hakkında fazla bir bilgi yoktur. Aynı dönemde, yurtdışında farklı alanlarda sanat eğitimi alan kimi sanatçılar da çizgi filme ilgi duyar. "Bu dalda çalışan ilk ve önde gelen isimlerden biri Vedat Ar'dır. Rene Clair'in öğrencisi olan Ar, Filmar adlı stüdyosunda ürettiği 2-3 dakikalık çizgi filmlerin yanı sıra değişik biçim araştırmaları da yapmıştır"². 1940'larda bu biçim araştırmalarının bir diğer sanatçısı Eflatun Nuri Erkoç "Dolmuş ve Şöförü" isimli filminde doğrudan film şeridi üzerine mürekkep ile çalışarak deneysel bir çalışma yaptı. Bu çalışmadan günümüze kadar gelen film şeritleri bu anlamda en eski Türk çizgi film örneği olarak kabul edilir. Vedat Ar ve Eflatun Nuri Erkoç daha sonra "Zeybek Dansı" isimli filmde birlikte çalışırlar. Pelür kağıt üzerine akademi öğrencileriyle birlikte yapılan filmde Eflatun Nuri Erkoç, Vedat Ar'ın yönetmeliğinde filmin gerçekleşmesine yardımcı olur. Ancak, 1947 tarihli "Zeybek Dansı" da ne yazık ki günümüze film olarak ulaşamamıştır.

Türk çizgi filminin tarihsel süreci hakkında günümüze gelen kaynaklar ve o dönemi yaşamış sanatçılar ile gerçekleştirilen söyleşiler gösteriyor ki, Türk canlandırma sineması yada çizgi filmi 1950'li yıllara kadar çeşitli denemelerin ötesine geçememiştir. Türkiye'de profesyonel anlamda gerçekleştirilen ilk film ise "Evvel Zaman İçinde (Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Gülderen Sultan)" isimli çizgi filmidir. Bu film uzun bir süre Türk Canlandırma Tarihinin başlangıcı olarak gösterilmiştir. Yüksel Ünsal, And Film sahibi Turgut Demirağ'a giderek yaptığı kısa çizgi filmi sunar ve Turgut Demirağ'ın bu sektöre girmesini sağlar. Kurulan bir çizgi film stüdyosunda, gü-

2 Dr.Aytekin Can, Çocuk ve Çizgi Film, Öz Eğitim Yayınları, Konya: 1996, s:16.

zel sanatlar öğrencilerinden oluşan yaklaşık 50 kişilik bir ekiple bir buçuk saat olması beklenen filmin yapımına başlanır. Ancak dönemin teknik olanakları yüzünden filmin banyosu yurtdışında yapılır. Filmin yapım süreci içinde çekilen sahneler yurtdışına banyoya gönderilir, gelen iş kopyalarından gerekli yerlerin düzeltmeleri yapılarak filmin yapımı devam eder. Bu süreçte en büyük sorunlardan biri de, filmin renklendirme aşamasında asetat üzerine boyama sırasında yaşanır. Bulunabilen asetat, filmin ancak dörtte birini gerçekleştirecek miktardadır ve çekilen sahnelerin asetatlarının silinerek diğer sahneler için kullanılmasına karar verilir. Bu karar daha sonra filmin asla tamamlanamamasına neden olacaktır. Yurtdışına gönderilen filmlerin, 7-8 yılın sonunda filmin bitim aşaması geldiğinde kayıp olduğu öğrenilir. Türk canlandırma sinemasının bu ilk profesyonel ve uzun çizgi filmi hakkında da birkaç iş kopyası dışında bir şey yoktur. Bu girişim, araştırmacı Turgut Çeviker'e göre Türkiye'de çizgi filmin gelişim sürecini olumsuz etkilemiştir.

Türkiye'de çizgi film 1960'lı yıllarda reklam sektörünün çizgi filme yönelmesiyle uzun sürecek bir yükselişe geçer. 1932 yılında Fertek Rakularının yapımcısı bilinmeyen çizgi film, reklamından yaklaşık otuz yıl sonra, çizgi film reklamların en kullanılabilir araçlarından biri durumuna gelir. Bu dönemde İstanbul Reklam Ajansı, bazı karikatür sanatçıları ile çalışmaya başlar ve çizgi filmler hazırlar. Bu filmlere gösterilen ilgi nedeniyle kadrosunu başka karikatür sanatçılarıyla genişleten ajans üretimi hızlandırır³. 1963 yılında Ali Ulvi Ersoy, Yalçın Tezcan, Bedri Koraman ve Mustafa Eremektar (Mıstık) gibi karikatür sanatçıları, daha sonra ismi Kare Ajans olacak olan Karikatür Reklam'ı kurarlar. Yapılan reklam filmleri çok beğeni alır ve bu ekibe Ayhan Başoğlu, Orhan Büyükdoğan, Tonguç Yaşar, Yalçın Çetin, Erim Gözen ve Nezih Danyal gibi ileride Türk Çizgi Filmine yön verecek sanatçılar katılır ve stüdyonun ismi Stüdyo Çizgi olur.

Bu dönemde, stüdyoların amacı reklam filmleri üretmektir. Çizgi film bir sinema sanatı olarak reklam sektörünün hizmetine girdi. Sanatçılar çizgi filmin Türkiye'deki geleceği hakkında ya bir kaygı duymuyorlar ya da reklam filmlerinin yapılıyor olması gelecekte de bu alanın devam edeceği düşüncesini güçlendiriyor gözüküyordu. Ancak, reklam filmlerinin hızlı üretimi filmlerin sinematik anlatım ve estetik kaygılarını yok etti. Televizyonun medya dünyasına girmesi, reklama yönelik çizgi filmlerin tekrar üretimini sağladıysa da sinematik ve estetik yoksunluk çizgi filme olan ilginin azalmasına neden oldu. Bu durum bazı çizgi film sanatçıları tarafından fark edildiğinde ise geç kalınmıştı. Çizgi film 1970'lerde televizyon reklam filmlerinde bazı sanatçılar için altın çağını yaşamaya devam ettiyse de, eski parlak günlerine dönüş yapamaz. Reklam filmlerinin yanında, ilk bağımsız film ça-

lışmaları 1960'ların sonunda görülür. 1967'de Robert Kolej'in hazırladığı Hi-sar Kısa Film Yarışması'nda çizgi film sektörünün dışından Mehmet Celal, kukla çizgi film tekniği ile gerçekleştirdiği "Kibritler" ve "Bc" filmleri fina-le kalır. 1969'da çizgi film sanatçısı Tonguç Yaşar "Ament Gemisi Nasıl Y-rd" isimli deneysel çalışmasıyla Altın Koza Film Yarışması Jüri zel d-ln alır. Daha sonra bu film 9. Annecy Film Festivalinde gösterilen ilk Türk izgi filmi olarak anılacaktır. izgi filmin, salt reklam filmleri olarak algılan-masının dışına çıkarak, bir sinema sanatı olarak kabul edilebilmesi ve sa-natılar için ayrı bir anlatım aracı olmasının bu ilk örneklerine Tan Oral'ın "Sansür", Cemal Erez'in "65KV", Emre Senan'ın "Gergeadam" filmlerini ek-leyebiliriz. Sonraki yıllarda bağımsız filmlerin üretimi artar ve düzenlenen film festivallerinde izleyiciyle buluşur. Bağımsız filmlerin önemli sanatıla-rından Cemal ve Meral Erez 1983'de Fransa'da "Cordes" (İpler) filmini ger-ekleştirirler. Türkiyedeki izgi filmin bu gelişimi sonucunda 1980'lere gel-diğimizde Türk Radyo Televizyon Kurumu (TRT) yayınlarında Türk izgi filmlerine yer vermeye başlar. Derviş Pasin ve Ateş Benice'nin kurduğu "Pa-sin-Benice Film Stüdyosu" uzun süre TRT için çeşitli çizgi filmler hazırlar. Bunlardan en önemlisi olan 5 dakikalık 75 bölümden oluşan "Karınca Aile-si" yurt dışı pazarında da gösterime girer. Aynı süreçte, Kültür Bakanlığı iz-gi film yapımına destek olur. Ancak, izgi film tekrar seri üretimin getirdiği hız nedeniyle sinematik anlatım ve estetik kaygılardan uzaklaşır. 1990'lara gelindiğinde ise ne TRT'nin ne de Kültür Bakanlığı'nın desteği artık yoktur. Bu dönemlerde çizgi film ile ilgilenen şahin zer ve Enis Tahsin zgr gi-bi çizgi film sanatçıları ise yurtdışında çizgi film sineması ile ilgilenirler. Enis Tahsin zgr Don Bluth stüdyolarının "All Dogs Go To Heaven", Walt Dis-ney'in "Hercules" ve "Tarzan" filmlerinde çalışır.

izgi filmin Türkiye'de gelişememiş ya da bir sektör olarak varolamaması-nın birçok nedeni vardır. Bu konuda tartışmaların ve yorumların birleştiği nokta, sanatçıların ve sanatçıların olduğu kadar gerekli kurumların bu ala-na ilgi gstermedikleridir. Bunun dışında ise en önemli konu, çizgi film eği-timinin uzun yıllar göz ardı edilmesidir. 1990'ların ilk çeyreğine kadar çizgi film bazı güzel sanatlar fakültelerinde ders olarak verilmesinin ötesine ge-emedi. Bu anlamda ilk eğitim, 1972 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akade-misi Grafik Sanatlar Sinema ve TV Filmleri Atölyesinde Prof. Namık Bayık ve Prof. Vedat Ar'ın vermiş olduğu çizgi film dersleridir. 1980'de Devlet G-zel Sanatlar Akademisi Uygulamalı Endüstriyel Sanatlar Yüksekokulu adını alan okulda Emre Senan ve Tan Oral gibi sanatçılar çizgi film dersleri ver-diler. Ancak okul kısa bir süre sonra kapatıldı. 1990'lara kadar çizgi film eği-timi, güzel sanatların içinde ders olarak okutulmasının sıkıştırılmış alanında kaldı. Bu alanda ilk ciddi çalışmanın, 1988 yılında Anadolu Üniversitesi Uy-gulamalı Güzel Sanatlar Yüksekokulunda gerçekleştirildiğini görürüz. 1988-

1989 öğretim döneminde grafik ana sanat dalı son sınıf öğrencilerinden, çizgi film ana seçmeli dersini alan öğrenciler "Bu Zamanlar Nasreddin" isimli 16 mm renkli çizgi filmi gerçekleştirirler. Erim Gözen'in öğretim görevlisi olduğu derste, asistanları Ejder Tetik ve Mehtap Aşıcıoğlu ile birlikte dokuz öğrenci bu filmi yaklaşık 6 ayda tamamlarlar. Türk Mizah karakterlerinden en önemlisi olan Nasreddin Hoca fıkralarının farklı yorumlandığı bu film, 4. Ankara Film Festivalinde Özendirme Ödülü alır. Ertesi yıl yine bir öğrenci filmi "Çevre Üzerine Minik Bir Film", 5. Ankara Film Festivalinde büyük ödülü kazanır. 35 mm renkli çekilen bu film çevreye zarar veren ve bunun sonucunda çevreden tepki görerek, çevre temizliğinin önemini anlayan bir çocuğun hikyesidir. Bu ödüller ve ortaya konulan filmlerin olumlu eleştiriler alması, dönemin Rektörü Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen, Yüksekokul Müdürü Prof. Dr. Engin Ataç ve Erim Gözen'de çizgi filmin bölüm olarak kurulmasını güdüleyen fikirlerin oluşumunu sağlar. 1990'da Yüksek Öğrenim Kurumuna yapılan başvuru kabul edilerek Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde Çizgi Film Bölümü kurulur. Bölümün ders programı 4 yıllık eğitim vermek üzere planlanır. 1992'de Amerika Rochester Institute of Technology'de bilgisayar animasyon dalında sanatta yeterlik eğitimini tamamlayan Doç. Hikmet Sofuoğlu bölüm kadrosuna katılır.

1980'lerin sonları ve 1990'ların başlangıcında teknolojik değişim ve gelişimin bütün sanat alanlarına olduğu gibi çizgi film alanında da etkileri görünür. Bilgisayarlar geleneksel çizgi film üretim sürecine değişiklikler getirirken, 3 boyutlu bilgisayar üretim çizgi filme farklı bir boyut sunar. Dolayısıyla, çizgi film bölümünün ders programları bu teknolojik devinim içinde kalmak için tekrar düzenlenir. Dönemin Çizgi Film Bölüm Başkanı Doç. Hikmet Sofuoğlu bölümün amacını şöyle tanımlar:

"1990 yılında öğretime başlayan bölüm, Türkiye'de ilk ve tek çizgi film eğitimi veren kurumdur. Son yıllarda görsel iletişim sektörlerinde (özel televizyonlar, video, animasyon ve multimedya yapım şirketleri, reklam ajansları gibi) ortaya çıkan çizgi film sanatçısı gereksinimini karşılamak amacıyla kurulmuştur. Günümüzde yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla Çizgi Film sanatı, hemen hemen otomatik üretim sürecine dönüşerek, temel ve türsel niteliğinde önemli değişikliklere uğramış ve bu sanat dalının hem görsel dil dağarcığı, hem de kullanım alanları genişlemiştir. Bugün çizgi film sanatçıları için en önemli gelişme, çağımızın hızla değişen toplumu içerisinde kendisine "meslek" olarak bir yer bulmasıdır. Bölüm, bu alandaki sosyo-ekonomik örgütlenmeyi destekleyen bir tutumu benimsemiştir. Böylece Çizgi Film Bölümü, bu sanat dalının eğitimini vermenin yanında, onu bir meslek dalı haline getirme sorumluluğunu da üstlenmiş bulunmaktadır. Dört yıllık eğitim sonunda öğrencinin sinema dilini, film, video, animasyon ve multimedya tekniklerini öğrenerek, reklam, sinema, televiz-

yon, multimedya ve eğitim sektörlerinin çeşitli dallarında görev yapacak, bir tek konuda uzmanlaşmış sanatçı tipinden çok, hem kavramsal hem de teknik becerileri üstün, donanımlı sanatçı tipini yetiştirmeyi amaçlamaktadır".

Bu amaç doğrultusunda, Çizgi Film Bölümü eğitim sistemini geleneksel çizgi film, 3 boyutlu bilgisayar animasyon ve multimedya başlıklı üç temel ders üzerine kurar. Geleneksel çizgi film başlığı altında okutulan dersler, çizgi film tarihi, temel teknikleri ve geleneksel çizgi film yapımını içermektedir. 3 boyutlu bilgisayar animasyon derslerinde, 3D Max ve Maya dersleri ile 3 boyutlu bilgisayar animasyonunun temel bilgileri verilmektedir. Multimedya ana başlıklı derslerde ise interaktif cd yazılımları, görsel tasarımları ve programlama dili temel bilgi olarak sunulmaktadır. Bu temel dersler yanında sinema, kurgu, sanat tarihi, kukla animasyon, temel sanat eğitimi gibi çizgi filmi destekleyici ve tamamlayıcı dersler zorunlu ve seçmeli derslerdir.

İlk mezunlarını verdiği 1994 yılından günümüze kadar olan süreçte, çizgi film bölümünün Türkiye'deki çizgi filme getirdiği yenilikler ve dinamizm hiç kuşku yok ki bu bölümün gerekliliğini haklı çıkarır. Ancak, mezunlar tıpkı çizgi filmin Türkiye'deki ilk örneklerinde olduğu gibi çoğunlukla reklam filmlerine yönelmektedirler. Bu durum Türkiye'de henüz uzun metrajlı çizgi filme yatırım yapılmamasının getirdiği bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de geçmişten farklı olarak, reklam filmlerinin çizgi film bölümünden mezun olanlar tarafından gerçekleştirilmesi çizgi filmin kalitesinin artması ve çeşitlilik kazanmasını sağlamaktadır. Ortaya konulan reklam filmlerinin bu kalite değişimi ki, özellikle bölüm mezunlarının yapmış olduğu filmler, gelecekte uzun metrajlı filmlerin yapılabilmesi için cesaret verici bir olgudur. Bu konuda en ciddi adım 2000 yılında Ankara Kapı Reklam Ajansından Ömer Uçman'ın organizasyonunu yaptığı "Cumhuriyet" filmidir. Atatürk'ün hayatının belli bir dönemini anlatan 75 dakikalık bu film için bölüm mezunlarından 19 kişilik bir ekip oluşturulur ancak, çalışmalar layout aşamasına kadar tamamlanabilir. Filme sponsor bulunamadığı için, film dosyalanarak rafa kaldırılır. Bir diğer çalışma ise, çizerlerinin hepsi bölüm mezunu olan "Efe" filmidir. Kurtuluş Savaşı'ndan bir aşk hikayesi anlatan 15 dakikalık film gösterildiği dönemde büyük ilgi toplamayı başarır. Ancak, bu filmin de sürekliliği sağlanamaz ve şirket kapanır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, Türkiye'de artık çizgi filmi bilen, yeteneği güçlü ve bu işi çok iyi yapacak elemanlar yetişti ve yetişmeye devam ediyor. Gelecekte, çizgi film sinemasının bağımsız sanatsal filmleri, uzun metrajlı sinema filmleri ve reklam filmleri ile iyi örneklerini görme şansımız olacaktır.